

मानव अधिकारप्रति निरन्तर खबरदारी

इन्सेकले नेपाल मानव अधिकार वर्ष पुस्तक प्रकाशन गर्न थालेको २९ वर्ष पूरा भएको छ। नेपाल मानव अधिकार वर्ष पुस्तक प्रकाशन गर्नुको उद्देश्य नेपालमा मानव अधिकार उल्लङ्घन र ज्यादतीका तथ्य तथा तथ्याङ्क तथा विवरणको व्यवस्थित अभिलेख राख्नु थियो। बितेका २९ वर्षमा नेपालको राजनीतिक तथा सामाजिक परिवर्तनका सन्दर्भमा उल्लेख्य कार्यहरू भए। परिवर्तनका यी पदचापको साक्षीका रूपमा नेपाल मानव अधिकार वर्ष पुस्तक रहँदै आएको छ।

इन्सेकले गरेको अभिलेख सशस्त्र द्वन्द्वपीडितको न्याय र परिपूरणका लागि, जनआन्दोलनका घाइते र यातनापीडितका लागि राहत प्राप्त गर्ने माध्यममात्रै बनेका छैनन्, सशस्त्र द्वन्द्वको औपचारिक समाप्तिका १४ वर्षपछिसम्म पनि यससम्बन्धी खोज तथा अनुसन्धान गर्नेका लागि भरपर्दो सन्दर्भ सामग्री बनिरहेका छन्। भविष्यमा समेत यी सामग्री उपयोगी हुने अपेक्षा गरेका छौं।

नेपाल मानव अधिकार वर्ष पुस्तकले मुलुकमा भएका मुख्य परिवर्तन, त्यस क्रममा देखिएका उतारचढाव तथा महत्वपूर्ण घटनाक्रमलाई समेत समेट्ने गरेको छ। कतिपय अवस्थामा राज्यका निकायलेसमेत आधिकारिक प्रमाणका लागि वर्ष पुस्तकलाई नै आधार मान्दै आएका छन्। त्यस्तै अन्तर्राष्ट्रियस्तरबाट समेत नेपालको मानव अधिकार अवस्था विश्लेषणका लागि मानव अधिकार वर्ष पुस्तकलाई प्रमाणिक दस्तावेज मानिनु इन्सेकको प्रयासप्रति प्राप्त न्यायका रूपमा बुझेका छौं।

इन्सेकमा अभिलिखित तथ्य/तथ्याङ्कका आधारमा भन्नुपर्दा सन् २०२० मा राज्य तथा अन्यपक्षबाट हुने मानव अधिकार उल्लङ्घन तथा ज्यादतीका घटनामा केही कमी आए। यो खुसीको विषय हो तर, महिलामाथि हुने हिंसा र त्यसमध्ये पनि बलात्कारका घटनाचाहिँ अघिल्लो वर्षको तुलनामा बढे। थप चिन्ताको विषय यो रह्यो कि बालिकामाथि हुने बलात्कारका घटना बढे। यो अवस्थाले मुलुकमा मानव अधिकारको समग्र अवस्था सुधारोन्मुख देखिए पनि महिला तथा बालिकामाथिको जोखिम भने बढेको देखियो। पर्याप्त दाइजो नल्याएको आरोपमा कुटिने, दुर्व्यवहार हुनेदेखि मारिनुपर्नेसम्मका घटना यस वर्ष पनि दोहोरिए। यस्ता कार्यमा पति र परिवारजनका सदस्यको संलग्नता रहने गरेको पाइयो। आफूले भनेको मानिससँग विवाह नगरेको वा विवाह गरेको, अन्तरजातीय प्रेमसम्बन्ध वा विवाहको आरोपमा महिलाको हत्या हुने त्यसैगरी आफ्नो इज्जत बचाउने नाममा महिला (छोरी/चेली) को हत्या (अनर किलिङ) गर्ने घटना यस वर्ष पनि अभिलेख भयो। 'बोक्सी'का नाममा महिलामाथि गरिने हिंसाका घटनामा मेलमिलाप गर्ने र यस्ता कार्यमा निर्वाचित जनप्रतिनिधिको संलग्नता भएका घटना पनि अभिलेखमा रहे। यस्ता उदाहरणले मानव अधिकारभित्र पनि महिला मानव अधिकार अर्भक दयनीय अवस्थामा रहेको आभास भयो। नेपालको संविधानमा जातीय छुवाछूत र विभेदलाई अन्त्य गर्ने सुनिश्चितता भए पनि यस वर्ष भएका जातीय छुवाछूत र विभेदका गम्भीर प्रकृतिका घटनाले राज्यको तर्फबाट थप कार्यक्रम लक्षित गर्नु पर्ने हामीले महसुस गरेका छौं। घटना सङ्कलन तथा त्यसलाई पुष्टि गर्ने क्रममा इन्सेकका ७७ जिल्ला प्रतिनिधिले जिल्ला प्रहरी कार्यालय मातहत रहने महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक केन्द्रको अनुगमन गरेका थिए।

कोरोना महामारी र यसका कारण सिर्जित परिस्थितिका कारण ६ महिनाभन्दा लामो समय बन्दाबन्दी भयो। बन्दाबन्दीका समयमा मानव अधिकार उल्लङ्घन तथा ज्यादतीका घटनामा प्रहरी कार्यालयमा उजुरी नआएको आकलन गरियो। अदालतका कारबाही नियमित नहुँदा मुद्दा फैसलामा समेत असर परेको अनुगमनका क्रममा पाइयो। वर्षको सुरुमै अदालतमा दर्ता भएका सामान्य कुटपिट र बहुविवाहका मुद्दासमेत वर्षको आखिरीसम्म टुङ्गो नलाग्दा पीडित पक्ष निराश बने। गाउँठाउँका सामान्य घटनामा कारबाही गर्ने आदेश दिनसमेत प्रशासनले एक वर्षसम्म लगाएको स्थितिले उसको ढिलासुस्तीमा कुनै सुधार आएको देखिएन।

अर्धन्यायिकमात्र हैन, न्यायिक निकायले समेत सर्वसाधारणलाई न्याय ढिला दिँदा पर्ने मानसिक, शारीरिक तथा सामाजिक, आर्थिक र राजनीतिकरूपमा पर्ने असरबारे विचार पुऱ्याएको पाइएन ।

नेपाल मानव अधिकार वर्ष पुस्तक २०२१ ले सन् २०२० को मानव अधिकार अवस्थाको विश्लेषण गरेको छ । यस वर्ष पुस्तकको आकार गत वर्षहरू भन्दा केही घटेको छ । अदालतले मुद्दाको फैसला गरेका घटनामात्रै समेटिने भएकाले मुद्दा फैसला कम भएकाले घटना विवरणको सङ्ख्या पनि कमी आएको छ । जसले गर्दा वर्ष पुस्तकमा घटना विवरणको सङ्ख्या कम छन् । वर्ष पुस्तकको प्रकाशन अघि दुईपटक हरेक जिल्लामा गरिने पूर्व समीक्षा, घटनास्थलमा पुगेर सम्बन्धित पक्षहरूसँग घटनाबारे बुझ्ने, अर्धन्यायिक र न्यायिक निकायमा पुगेर त्यसको पुस्ट्याइँ गर्ने तथा पुनः अनुगमन गर्ने पद्धति विगतका वर्षभैँ यसपटक पनि अबलम्बन गरियो । यसले वर्ष पुस्तकमा समावेश घटनाहरू निष्पक्ष बनाउन तथा सबै सरोकारवालाको साभा दस्तावेजका रूपमा स्वीकार गर्न मद्दत पुऱ्याएको छ ।

यस अङ्कमा नेपाल मानव अधिकार वर्षपुस्तकले उजागर गरेका विषयहरूको पुनस्मरण गर्ने जमको गरेका छौँ । वर्ष पुस्तकहरूमा सशस्त्र द्वन्द्व, दण्डहीनता, राजनीतिमा अपराधिकरण, आवधिक निर्वाचनको महत्व, शान्ति र संविधानजस्ता विषयमा चर्चा गरिएको थियो । तिनै विषयहरूको सान्दर्भिकता अझै रहेको वर्षपुस्तकले उठाएको मूल विषयले प्रष्ट हुन्छ । यसैगरी, आर्थिक सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारसम्बन्धमा प्रदेशस्तरीय महत्त्वपूर्ण सवाललाई पनि वर्ष पुस्तकमा समामवेश गरेका छौँ ।

सदाभैँ यस वर्षको मानव अधिकार अवस्था चित्रणसहितको नेपाल मानव अधिकार वर्ष पुस्तक २०२१ यहाँहरूको हातमा छ । यसक्रममा मानव अधिकार उल्लङ्घन तथा ज्यादतीका घटनाको प्राथमिक सूचना अभिलेख गर्ने ७७ ओटै जिल्लाका प्रतिनिधि धन्यवादका पहिलो पात्र हुन् । पुस्तकलाई प्रकाशन चरणसम्म पुऱ्याउने वर्ष पुस्तक सम्पादन समूह र इन्सेकका सबै कर्मचारीको भूमिका पनि उल्लेख्य छ ।

यस पुस्तकलाई सत्य/तथ्यपूर्ण, विश्वसनीय र सन्तुलित बनाउन राजनीतिक दल, प्रशासन, न्यायालय, नेपाली सेना, नेपाल प्रहरी, सशस्त्र प्रहरी तथा नागरिक समाजका अगुवाको पनि उत्तिकै महत्त्वपूर्ण भूमिका छ । नेपालको मानव अधिकार अभिलेख उतार्ने र सुरक्षित गर्ने यस कार्यमा हामीलाई लामो समयदेखि सहयोग गर्ने राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय दाताहरूप्रति पनि आभार व्यक्त गर्दछु ।

अन्त्यमा, मानव अधिकारसँग सम्बन्धित अभिलेखहरूको यो पुस्तकलाई आगामी दिनमा अझ ओजिलो बनाउने कार्यमा यहाँहरूको सहयोग र शुभेच्छा पाइ नै रहने छौँ भन्ने अपेक्षासहित मानव अधिकार अभिलेख तथा विश्लेषणमा सघाउने सम्पूर्णप्रति आभार व्यक्त गर्न चाहान्छु ।